

7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009. – Ужгород, Головне управління статистики у Закарпатській області, 2010. – 543 с.

The article reviews the nature, characteristics and functioning of ecological networks and the creation of protected areas in regions of the Ukrainian

Carpathians, and region, in particular. Detailed analysis of main components of ecological network in Ukraine and Transcarpathia; distribution of the total area, including the mountain and protected areas of regions of the Ukrainian Carpathians, and the expediency of their expansion in cross-border cooperation.

УДК 364.22:330.111.66

Хома В. Б.

МАРГІНАЛЬНІ ВЕРСТВИ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

У статті відображено соціально-економічний стан маргінальних верств населення, висвітлено результати соціологічного дослідження даної маргінальної групи. Дані соціологічного обстеження дають змогу висвітлити рівень та спосіб життя жебраків в Івано-Франківській області.

Ключові слова: маргінали, маргіналізація, жебракування, маргінальна поведінка, фактори маргіналізації, соціальна колізія.

I. Вступ. Проблема виходу з маргінальних верств набула в Україні особливої гостроти і специфіки. Пояснюється це тим, що в процесі суспільної трансформації сформувався помітний прошарок людей, яких можна віднести до маргіналів і, які формуються з абсолютно різних за соціальним походженням, освітою, професійною підготовкою і віком груп населення. Їх маргінальність обумовлена тим, що вони позбавлені елементарних матеріальних і духовних благ, хоча основній частині їх притаманні висока професійна підготовка, освіченість, розвинена система потреб, значні соціальні очікування. Маргіналами вони стали в силу суспільної незахищеності їх діяльнісних можливостей в умовах формування нового суспільного розподілу праці.

II. Постановка завдання. На сьогодні маргіналізація є однією з глобальних проблем людства, вона існує на всіх континентах планети і залишається невіршеною, незважаючи на досягнення науково-технічного та соціального прогресу. В сучасних суспільствах, що трансформуються, набуло широкої актуальності визначення маргіналів, не лише з теоретичного

погляду, а й з огляду на потребу уточнення та співвідношення його з реаліями сьогодення та з погляду на поширення деструктивних проявів в середовищі маргінальних груп та потреби конструктивної адаптації соціальних спільнот, що перебувають на перефронтних чи проміжних позиціях у соціальній структурі суспільства.

Перехідне українське суспільство характеризується динамічністю, не сформованістю соціальної структури, яка відрізняється від структури розвинених суспільств. Інтенсивні зміни вплинули на ціннісно-нормативну сферу, внутрішній світ особистості. В оцінках науковців та політиків сучасне українське суспільство не рідко заслуговує на епітет «маргінальне».

III. Результати. Криза економічних та суспільних відносин у державі тісно пов'язана з таким антисоціальним явищем як жебрацтво. Проблема росту жебракування в Україні у перехідний період до ринкових відносин є надзвичайно актуальною. Жебракування – це стан при якому ведення нормального способу життя стає неможливим або скрутним через відсутність матеріальних засобів і коштів, власності, навичок трудової діяльності, а соціальне функціонування забезпечується певною мірою збором милостині. Основними завданнями вирішення проблеми жебрацтва можна виділити такі, як підвищення рівня життя населення, ефективності функціонування системи захисту.

Одна з соціальних категорій маргіналів, як жебраки були і є в усіх державах – це породження дестабілізації економічного розвитку, коли найбільш продуктивні сили суспільства

висококваліфіковані спеціалісти з числа робітників, учених поступово переходять до числа злиднених. За оцінками фахівців Світового Банку за сьогоднішніх темпів скорочення бідності в 2015 році близько мільярд чоловік будуть жити за межею бідності (кожен шостий житель планети буде злидненим) [1, 5]. Розмір цієї соціальної групи в тій чи іншій країні свідчить про ефективність системи соціального захисту в ній. Водночас соціальний захист населення, виходячи з обмеженості можливостей державного бюджету, не у змозі забезпечити рівень життя багатьох громадян на мінімальному рівні, що викликає занепокоєння державних структур управління та суспільства.

За даними Державного комітету статистики України, частка населення з доходами, нижчими від прожиткового мінімуму, становила в 2006р. – 64,0%, 2007р. – 59,4%, 2008р. – 39,8%, 2009р. – 25,6%.

У 2009 році кожна четверта людина в Україні (або 11,8 млн. населення) мала дохід нижчий від прожиткового мінімуму. [3]

Згідно даних методології Міжнародної Організації Праці, за 2010 рік в Україні налічувалось 20220,7 тис. економічно активного населення у працездатному віці, серед якого 1785,6 тис. осіб, які належать до економічно неактивних прошарків суспільства, рівень якого становив 8,1% працездатного віку [2, п. 4].

Рівень наукового дослідження проблеми жебрацтва в Україні є, на жаль ще низьким. Проведення наукових робіт у цьому напрямку утруднюється відсутністю необхідної статистичної інформації про дану категорію населення. В СРСР дані про людей, що просять милостиню, а також осіб без визначеного місця проживання можна було отримати в органах внутрішніх справ, оскільки на той час жебрацтво та проживання без прописки вважалися порушенням закону. Зараз в Україні такі явища не є правопорушеннями, і тому облік жебраків не ведеться.

Проте, незважаючи на всі труднощі, за сприяння органів соціального захисту нами було зроблено спробу провести соціологічне дослідження серед представників цієї маргінальної групи на регіональному рівні – в Івано-Франківській області. Його метою було виявлення приблизної кількості жебраків в регіоні, визначення рівня їх соціально-економічного становища та причин, що спонукали їх просити милости-

ню. Проведений аналіз цих проблем дав змогу здійснити розподіл чисельності жебраків за віком, статтю, рівнем освіти, місцем проживання, родинними зв'язками, станом здоров'я, порушеннями закону, зайнятістю, здобутими спеціальностями та виявити певні закономірності в розрізі окремих районів області. Також вдалося визначити ставлення населення області до проблеми жебрацтва.

При проведенні соціологічного дослідження було опитано 63 особи, що просять милостиню (38 жінок та 25 чоловіків). Виявити точну кількість жебраків у тому чи іншому районі області, звичайно, не вдалося, проте за допомогою одержаних даних було виявлено, що найбільша їх частина здійснює свій «промисел» на урбанізованих територіях – в районних центрах та курортних зонах. Численний відсоток жебраків в обласному центрі – м. Івано-Франківську, тоді як у сільській місцевості їх, по суті, немає. Виняток становлять тільки жебраки мігранти, здебільшого із Закарпаття. Відсутність жебраків у селах пояснюється, на нашу думку, не стільки економічними чинниками, скільки ментальністю сільського населення. Воно вважає жебраків людьми лінивими, що не хочуть працювати. На запитання «Чому ви не допомагаєте жебракам?» майже всі опитані селяни дали одностайну відповідь, що якщо людина не має грошей, щоб прогодувати себе, то вона може взяти земельну ділянку і працювати на ній. А землі та житла, як відомо, в селі нині предостатньо.

За віковим складом чисельність жебраків розподілилась приблизно таким чином: до 16 років – 33,5%; від 16 до 30 років – 17,7%; від 30 до 55 років – 16,3%; від 55 до 70 років – 21,1%; старші 70 років – 11,4%. Як бачимо, жебраки в області представлені в основному дітьми та особами похилого віку, яким важко інтегруватися у ринок праці і які найбільше викликають співчуття у населення. Особи віком від 16 до 55 років, тобто працездатного віку, становлять меншу частину. Вони ще можуть себе якось прогодувати, оскільки мають більше можливостей займатись трудовою діяльністю.

Дослідження вікової структури виявило, що жінок серед жебраків більше, ніж чоловіків (60,3% – жінки, 39,7% – чоловіки). Така ситуація, скоріш за все пояснюється низьким рівнем освіти жебраків, які переважно навіть не мають середньої освіти і можуть бути зайняті тільки фізичною працею, що в свою чергу ро-

бить жінок неконкурентноспроможними з чоловіками на ринку фізичної праці.

За місцем проживання жебраки поділяються на тих, що мають житло, «бомжів» та мігруючих жебраків. Особи, що мають житло і проживають за місцем прописки серед опитаних жебраків області, становили 66,7%, бомжі – 17,5%, а мігранти – 15,8%. Основними причинами втрати власного житла були названі: 1) обман з боку покупця при продажі квартири; 2) продаж квартири та необдуманна витрата одержаних коштів. Мігруючі жебраки – це, як правило, жителі районів, що кочують по районних та обласних центрах у пошуках «джерела доходів». Значну частину таких мігрантів становлять жителі Закарпатської області, де за даними статистики рівень бідності є найвищим в Україні.

На запитання «Чи є у вас родичі?» 73,0% респондентів дали позитивну відповідь. Причини розриву родинних зв'язків в основному були пов'язані з кримінальним минулим опитуваних або пияцтвом. Частина жебраків, що мають близьких родичів (батька, матір, сестру або брата) становила лише 15,9% від усієї сукупності, а 11,1% – є круглими сиротами з дитинства.

При визначенні рівня лояльності жебраків до закону були отримані такі дані: 28,6% респондентів заявили, що притягувались до кримінальної відповідальності, 54,0% – до цивільної (деякі особи неодноразово) і лише 17,4% стверджували, що ніяким чином не порушували жодного закону. Основними причинами для притягнення до кримінальної відповідальності були крадіжки, а до цивільної – поява у громадських місцях у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Під час проведення дослідження виявилось, що стан здоров'я значної частини жебраків є вкрай незадовільним. Так, серед опитаних 6,3% – інваліди I групи, 11,1% – інваліди II групи, 4,8% – III групи. Частина осіб, що не мають групи інвалідності становила – 77,8%. При опитуванні більшість жебраків, які не мають групи інвалідності, стверджували, що мають серйозні проблеми зі здоров'ям. Зрозуміло, що причинами цього є пияцтво, вживання наркотиків, антисанітарія, неповноцінне харчування та негативні психологічні настрої.

Усі жебраки, безумовно, є безробітними, незважаючи на той факт, що значна частина опитаних віком від 40 років і старше мають

середню спеціальну освіту (20,8%). Неповну середню освіту здобули 65,2% жебраків. Особи без освіти становлять 12,4%. Це, як правило, – молоді люди віком до 16 років. Серед жебраків трапляються й особи з вищою освітою. Проте їх частка у загальній сукупності є дуже мізерною (1,6%). Причини, що призвели їх до такого жалюгідного стану – пияцтво та певні психічні захворювання. Жебраків, які мали колись роботу виявилось 81,0%. Більшість із них – люди віком від 30 років, що були зайняті на ринку праці до 90-х років. Осіб, що ніколи не працювали – 19,0% (в основному молодь віком до 20 років)[3].

Надзвичайно небезпечним явищем є те, що майже всі жебраки контролюються місцевим криміналітетом, який наживається на знедолених людях, котрі систематично сплячують їм певну частку від зароблених ними коштів. Цей факт стверджували 95,3% стаціонарних жебраків. Мігруючі жебраки, переїжджаючи з одного місця на інше, уникають контролю кримінальних структур, за що іноді ризикують поплатитися.

Невід'ємною частиною дослідження соціально-економічного становища людей, що займаються жебракуванням, є вивчення їх сімейних бюджетів (таблиця 1).

Щодо дохідних статей бюджету жебраків, то для працездатних осіб їх є тільки дві – жебракування, що за словами опитаних, є найбільш прибутковим, та, як стверджують працівники правоохоронних органів – дрібні крадіжки. Для інвалідів і пенсіонерів, крім вищезгаданих джерел доходів, слід додати ще й пенсії за віком та інвалідності, різного роду матеріальні допомоги, що виплачуються державою. Сюди також необхідно віднести і допомогу з боку різних релігійних конфесій і благодійних організацій (наприклад, у вигляді безкоштовних обідів), хоча їх частка у дохідній частині сімейного бюджету жебраків є мізерною (4,07%). Розмір прибутків від жебракування носить сезонний характер. У холодні зимові місяці воно приносить найвищі заробітки, оскільки в цю пору року у людей посилюється співчуття до жебраків. Те ж саме відбувається і у випадку різних стихійних лих, коли під виглядом потерпілих жебраки просять допомоги. Так, було помічено, що під час повеней у Закарпатській області значно зросло число людей, які, ходячи по квартирах просять милостиню.

У результаті проведеного соціологічного дослідження було встановлено лише приблиз-

Структура середньомісячного доходу осіб, що просять милостиню

Джерело доходів	В середньому на одного жебрака, грн.	Структура доходів, %	Вказали даний вид доходів, чол.	В середньому на одного опитаного, грн.
Жебракування	126	73,26	63	126
Пенсії за віком	17	9,88	32	33
Пенсії по інвалідності	10	5,81	16	39
Матеріальна допомога з боку держави	9	5,23	18	32
Матеріальна (грошова) допомога з боку благодійних організацій та релігійних конфесій	7	4,07	34	13
Незаконні дії	3	1,74	3	63
Всього	172	100	X	X

ний розмір доходів кожного опитаного від жебракування, оскільки інформація записувалася зі слів респондентів, що, звісна річ не гарантує її абсолютної достовірності. Розмірам доходів від жебракування притаманна велика варіабельність. Так, за неофіційними даними, окремі жебраки, які здійснюють промисел у вигідних людних місцях, за день можуть заробити до 200 грн., у той час, як переважна більшість жебраків заробляє 3-5 грн. на день.

Серед видатків жебраків (таблиця 2) основну частину становлять витрати на продукти харчування (50,58% сімейного бюджету), де найбільша частка припадає на хлібобулочні (26,32%) та молочні вироби (12%), що обумовлено їх низькою вартістю порівняно з іншими продуктами. Склад раціону жебраків тісно пов'язаний із сезонними змінами цін на продукти харчування. Наприклад, влітку значно зростає споживання фруктів (8,6%), а восени – овочів, особливо картоплі (12,4%). На другому місці серед витрат жебраків стоять вино-горілчані вироби (6,98% сімейного бюджету). На систематичне вживання алкогольних напоїв вказало 36 із 63 опитаних. Джерелом їх придбання є, як правило, дрібні торговці, що займаються незаконним продажем несертифікованої низькоякісної продукції, споживання якої може завдати значної шкоди здоров'ю.

Одяг жебраки купують рідко, здебільшого з настанням холодів, при цьому надають перевагу старій і дешевій одязі. Нове вбрання за

словами жебраків, їм не потрібне. Одні стверджують, що не купують новий одяг через високі ціни, а інші – що такий тип одягу псує їхній «імідж» і зменшує прибутки. Якщо розподілити витрати на придбання одягу помісячно, то вони становитимуть лише 1,16% сукупних місячних витрат.

Більшість опитаних вказали на те, що засобами гігієни вони не користуються і витрати на них відсутні. Через таку антисанітарію серед жебраків спостерігається високий рівень захворюваності на інфекційні хвороби.

Хоча значна частина жебраків має житло і проживає у ньому за місцем прописки, квартирну плату ніхто з них не сплачує. Тільки 4,76% жебраків стверджують, що із комунальних послуг ними проплачується лише електрогазопостачання. Для решти опитаних такі послуги комунальними службами вже давно припинені. Суми боргів за квартплату та за комунальні послуги у жебраків сягають астрономічних цифр.

Також є такі, що не мають визначеного місця проживання. Відмінність їх від інших громадян полягає в тому, що:

– ця категорія осіб підрозділяється на «корінних», які мешкають у підвалах, у покинутих будинках, на горищах, під лініями теплотрас, у каналізаційних криницях і в інших «теплих» місцях, і на «іногородніх», чие місце проживання – в основному, вокзали і території, що до них прилягають;

Структура середньомісячних видатків осіб, що просять милостиню

Вид видатків	В середньому на одного жебрака, грн.	Структура видатків, %	Вказали даний вид видатків, чол.	В середньому на одного опитаного, грн.
Суми, що сплачуються контролюючим кримінальним структурам	52	30,23	34	96
Продукти харчування	87	50,58	56	98
Вино-горілчані вироби	12	6,98	36	21
Тютюнові вироби	10	5,81	42	15
Наркотичні засоби	4	2,33	6	42
Одяг	2	1,16	39	3
Оплата комунальних послуг	5	2,91	3	105
Всього	172	100	X	X

– більшість з них не має житла, прописки, документів, визначених життєвих цілей і перспектив, відрізняється специфічним зовнішнім виглядом та запахом;

– весь спосіб життя бомжів спрямований на боротьбу за існування, джерелом якого є милостиня, злодійство, дрібна крадіжка та епізодичний заробіток (збирання склотари, макулатури, металобрухту).

До тривожних чинників такого явища в нашому житті, як наявність осіб-«бомжів», варто віднести такі тенденції це: погіршення криміногенної обстановки; ускладнення санітарно-епідеміологічної ситуації, особливо в районах масового скупчення бомжів; зростання числа бомжів серед дітей і серед громадян, які свідомо обрали такий спосіб життя [4,173].

IV. Висновки. Вирішення складних проблем щодо зменшення кількості маргіналів можливе тільки тоді, коли буде опора та моральна і економічна підтримка держави, що здатна запобігти процесу розпаду соціальних зв'язків індивіда чи групи, надати допомогу маргіналу як у знаходженні нового місця в житті так і в пошуку можливостей самоствердження в новому статусі.

Серед напрямків подолання цієї проблеми слід виділити наступні:

– удосконалення системи професійної перекваліфікації, яка дасть змогу зменшити рівень маргіналізації в державі;

– розробка програм соціального моніторингу, за допомогою яких можна буде одержати необхідні дані для наукових досліджень;

– створення притулків, де бездомні жебраки могли б переночувати в холодну пору року і пройти медичне обстеження;

– розробка регіональних програм, що стимулюють створення нових робочих місць (наприклад, громадські роботи);

– реалізація нової системи пенсійного страхування, що підвищить життєвий рівень незабезпеченого населення;

– створення соціальних служб реабілітації жебраків, основним завданням яких було б надання необхідної інформації про вільні робочі місця, житло та надання психологічної підтримки. У зв'язку зі скрутним економічним становищем держави, обмеженістю бюджетних ресурсів, опікуватися діяльністю таких служб повинні громадські організації, церква, а джерелом фінансування їх можуть бути благодійні внески громадян, спонсорські допомоги різних підприємств та організацій.

Соціальна колізія починає ставати дедалі помітнішим суспільним фактором і в Україні, хоча на сьогодні вона не стала предметом адекватного реагування з боку органів держави, більше того, це навіть влаштовує декого з останніх, адже маргінальні верстви з надзвичайною легкістю піддаються маніпулюванню і при певному рівні адміністративно-ресурсного та інформаційного забезпечення можуть бути спрямовані в бажаному для певних політичних інституцій руслі.

Отже, вирішити проблему жебрацтва досить важко, оскільки таке явище зумовлене не тільки економічними, а й соціальними чинниками,

а тому комплекс заходів, що спрямовані на його подолання, повинен включати також і методи соціальної реабілітації індивіда. Інтегруватися в суспільство жебраку досить важко, а через деградацію особистості, втрату моральних цінностей він часто не відчуває у цьому потреби. Отже, основні зусилля держави, соціальних служб, громадських організацій повинні бути спрямовані на недопущення розвитку даного явища.

1. Дроздова Л. Шляхи подолання абсолютної бідності в Україні // Україна: аспекти праці – 2010 р. № 8 ст. 3-7.

2. Моніторинг ситуації у соціальній сфері в Україні за лютий 2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cpsr.org.ua/index.php>.

3. Економічна активність населення області за 2009-2010 роки: Стат. збірник. / Івано-Франківське обласне управління статистики, 2010.

4. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 233 с. – Бібліогр. в кінці розд.

5. Демографічні чинники бідності (колективна монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – 2009. – 184 с.

The socio-economic state of marginal 'nkh layers of population is represented in the article, the results of sociological research of this marginal 'noy group, which was conducted in 2010 year, are reflected. Information of sociological research enable to light up a level and way of life of cadgers in the Ivano-Frankivsk area.

УДК 339.924:339.97

Ступчук С. М.

ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА НЕОБХІДНА УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ УЧАСТІ У ПРОЦЕСАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У роботі розглянуто основні характеристики та особливості категорії інтеграція. Визначено критерії, умови, основні цілі та переваги інтеграції. Виділено основні форми інтеграційних об'єднань та види інтеграції. Особлива увага відведена розгляду показників оцінки ефективності та рівня інтегрованості підприємств.

Ключові слова: інтеграція, інтегрування, інтеграційні процеси, ефективність інтегрування.

I. Вступ. Питання щодо необхідності інтегрування України у світове господарство, перестало бути наріжним каменем. Науковці та політики дійшли висновку, що процес інтеграції України у світове господарство є невід'ємним для розвитку економіки країни. Жорстке включення України у процес глобалізації в період після розпаду СРСР робить першочерговим до розв'язання питання про необхідність, можливість та перспективи інтеграції України у світове господарство. Процес глобалізації поставив на абсолютно новий якісний рівень розвиток світового господарства, сприяв формуванню інформаційно-інноваційного зростання та структурно-формуючого значення інтеграційного співробітництва на основі глибокої спеціалізації та кооперування.

Проблеми, пов'язані із розвитком інтеграційних процесів, знаходяться в центрі наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – економістів.

Серед вітчизняних проблемами інтеграційних процесів займалися такі вчені як: В. Герасимчук, Ф. Євдокимов, Л. Козик, П. Кохно, В. Ляшенко, Ю. Макогон, С. Соколенко, А. Філіпенко.

Серед іноземних вчених проблеми інтеграції на мікро- та макrorівні досліджували М. Альберт, Д. Герольд, М. Мескон, А. Тофлер, Ф. Хедоурі.

У своїх роботах науковці досліджували основи процесу інтеграції, передумови та виникнення інтеграційних структур, в тому числі в сучасній економіці України. Але категорія «інтеграція» у своєму розвитку набуває нових характеристик, значень, відтінків.

II. Постановка завдання. Саме тому автор статті вважає за необхідне виокремити основні характеристики і особливості інтеграції, а також пропонує до розгляду показники оцінки ефективності та рівня інтегрованості підприємств.

III. Результати. Важливо відзначити, що процес інтеграції є найвищим етапом розвитку відносин як на мікрорівні, так і на макrorівні. При чому поняття інтеграція викорис-